

Pöördumine eesti keelest erineva emakeelega HEV-õppurite põhikooli lõpueksamite osas

Tere!

Olen Anneli Võsandi, Tallinna Avatud Kooli eripedagoog ning kirjutan meie kooli juht- ja tugimeeskonna nimel.

Pöördume teie poole seoses eesti keelest erineva emakeelega hariduslike erivajadustega põhikooliõpilaste vajalike kohanduste võimalikkusega eesti keel teise keelena põhikooli lõpueksamil.

Nii nagu kõikides Eesti Vabariigi koolides, õpib ka meie klassides erinevate hariduslike erivajadustega õpilasi. Kuna ka enam kui pooled meie kooli õpilastest kõnelevad eesti keelest erinevat emakeelt, siis on meil ka teatud ühisosa, kus tuge vajavad õpilased kõnelevad emakeelena mõnda teist keelt. Nende hulgas on ka näiteks spetsiifiliste lugemisraskuste, düsleksiaga, õpilasi, kelle lugemis- ja tekstitöötlusraskused on dokumenteeritud ning kes on oma õpingute vältel saanud nende raskuste osas erinevaid tugimeetmeid. Sealjuures on õpilased käinud nii psühhiaatrilistel uuringutel kui ka on õpilase toevajadust hinnanud näiteks kooliväline nõustamismeeskond Rajaleidja näol.

Põhikooli lõpueksami puhul tekib aga olukord, kus üht osa õpilase tavapärasest toest ei ole eesti keele teise keelena eksamil võimalik rakendada. Oleme pöördunud selles küsimuses Haridus- ja Noorteameti poole ning saanud selgituse, et kuna eesti keele teise keelena lõpueksam on ühtlasi keeleoskust hindav tasemeeksam, on võimalused õpilaste abistamiseks piiratud.

Tuleva õppeaasta eesti keel teise keelena eristuskiri viitab eritingimuste all järgnevalt: 5.4 Eritingimused Kooli direktori põhjendatud otsusega ja Haridus- ja Noorteameti nõusolekul võimaldatakse erivajadusega põhikooli lõpetajale põhikooli lõpueksami sooritamiseks eritingimusi, mis on sätestatud haridus- ja teadusministri määruses nr 54. Lisainfo erivajadustega õpilaste eritingimustel eksamineerimise kohta leiab Haridus- ja Noorteameti kodulehelt

<https://harno.ee/eksamid-testid-ja-uuringud/eksamid-testid-ja-lopudokumendid/riigieksamid#erivajadus>

Kahjuks viib antud eritingimuste leht üksnes üldisele infolehele, kus on üldine info eritingimuste osas, mis on järgnev:

Võimalikud eritingimused

Kooli direktori põhjendatud otsusega ja Haridus- ja Noorteameti nõusolekul võimaldatakse üldist, tõhustatud või erituge saavale gümnaasiumi lõpetajale või tugiteenuseid saavale kutseõppeasutuse lõpetajale tema toe vajadusest tulenevalt riigieksamite sooritamiseks ühte või mitut järgmist eritingimust.

- anda lisaaega kuni 15 minutit ühe astronoomilise tunni kohta;*
- viia eksam läbi eraldi ruumis;*
- kasutada puhkepausi kuni 10 minutit ühe astronoomilise tunni kohta;*
- kasutada ilma õigekirjakontrolli programmi ehk spellerita arvutit õpilasel, kes ei saa kirjutada või kelle käekiri on erivajadusest tingituna raskesti loetav;*
- lubada vastuste üleskirjutamist tugiisiku poolt, kui õpilane ei saa kirjutada;*
- lugeda eksamiküsimused ja tekst ette nägemispuudega või lugemisraskusega (düsleksiaga) õpilasele;*
- anda eksami korralduse kohta kirjalikke juhtnööre kuulmisraskusega õpilasele;*
- hinnata emakeele eksamitööd diferentseeritult kirjutamisraskusega (düsgraafiaga) õpilasel;*
- muuta eksamitöö kirja suurust või koostada eksamitöö punktkirjas nägemispuudega õpilasele;*
- valmistada eksamitöö ette ja viia läbi ilma kuulamis- ja suulise osata kuulmispuudega õpilasele;*
- kasutada eksami korralduslikus osas viipekeele tõlki kuulmispuudega õpilasel;*
- valmistada eksamitöö ette ja viia läbi ilma suulise osata raske kõnepuudega õpilasele;*
- valmistada ette ja viia läbi individuaalsest õppekavast lähtuv eksamitöö juhul, kui koolivälise nõustamismeeskonna otsusega on õpilasel riiklikus õppekavas sätestatud taotletavaid õpitulemusi vähendatud või asendatud;*
- valmistada ette ja viia läbi individuaalsest õppekavast lähtuv eksamitöö eesti keeles teise keelena madalamal kui B2 keeleoskuse tasemel juhul, kui õpilane on Eestis õppinud eesti õppekeelega koolis või keelekümblusklassis vähem kui 3 aastat.*
- Kui õpilase toe vajadusest tulenevalt on eksamineerimiseks vaja rakendada eritingimust, mida eelnevas nimekirjas ei ole toodud, kooskõlastab kool vajaliku eritingimuse Haridus- ja Noorteametiga.*

Pöördusime enda küsimusega HARNO lõpueksamite kontakti poole ning saime järgneva vastuse:

"Aitäh kirja ja küsimuse eest! Vabandust vastuse viibimise pärast! Põhjus, miks ma ei ole vastanud, on see, et mul ei ole selget lõplikku vastust anda. Jah, põhikooli eesti keel teise keelena eksam on võrdsustatud riigieksamiga, sest võimaldab saada keeletaseme tunnistuse. Kui küsisin Harnost täpsustavalt lisatingimuste kohta, sain vastuseks, et lisaaeg ja puhkepausid on võimalikud, küsimuste ettelugemine mitte. Samal ajal tasemetööde määruse riigieksamite toe § 34 lg 1 p 6 lubab "lugeda eksamiküsimused ja tekst ette nägemispuudega või lugemisraskusega õpilasele". Soovitan konkreetse õpilase osas pöörduda Harnosse Kristin Binsoli poole: kristin.binsol@harno.ee"

Kui kirjutasime samal küsimusel HARNO eritingimuste spetsialistile (Kristin Binsol), siis saime 6. oktoobril järgneva vastuse:

"Eesti keel teise keelena eksam on võrdsustatud riigieksamiga, kuna tegemist on eksamiga, mis annab keeletaseme tunnistuse. Sellest lähtuvalt on ka eksamite eritingimused võrdsustatud riigieksamite eritingimustega. ATH ja düsleksia diagnoosiga õpilastele ei ole lubatud eesti keel teise keelena eksamil ettelugemine, tööjuhiste selgitamine või ka reeglivihikud"

Kahjuks ei leia me muudest keskkondadest või seaduse punktidest seda, miks eesti keel teise keelena eksamil teised erisused on ning miks antud juhul eristuskirja info eksitav on, kuna viib faktuaalselt valede eritingimusteni.

Ehk siis põhikooli lõpueksami puhul tekib olukord, kus osa õpilase tavapärasest toest ei ole eesti keele teise keelena eksamil võimalik rakendada. Praktikas tähendab see muuhulgas, et teatud juhtudel ei ole võimalik kasutada õpilase tavapäraseid abivahendeid ega lugeda õpilasele eksamiülesandeid ette. Kui õpilane valiks eesti keel emakeelena eksami, siis oleks tal võimalik saada vajalikke kohandusi (põhiliselt juhiste ette lugemine ning juhiste täiendav selgitamine kuid ka mahuka reeglitevihiku kasutamine).

Mõistame vajadust tagada eksami valiidsus ning seda, et kohandus ei tohi muuta eksamil mõõdetavat pädevust. Samas leiame, et praegune regulatsioon tõstatab olulise küsimuse

sisulise võrdsuse kohta: kas puude või muu erivajadusega mitmekeelsel õpilasel on tegelikult võimalik demonstreerida sama pädevust, mida eksam hindab, kui tema erivajaduse otsene mõju on seotud tekstitöötlusega?

Kehtiva põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse §46 kohaselt tuleb haridusliku erivajadusega õpilasele tagada tema individuaalsest vajadusest lähtuv vajalik tugi ning kool lähtub õppe korraldamisel kaasava hariduse põhimõtetest. Samuti näeb põhikooli lõpetamist reguleeriv õiguslik raamistik ette, et haridusliku erivajadusega õpilasel on õigus sooritada põhikooli lõpueksamid eritingimustel, mida kõikide teiste eksamite puhul on ka võimalik teha.

Ka kehtiv lõpueksamite korraldust reguleeriv määrus §16 näeb ette mitmeid eritingimusi üldist, tõhustatud või erituge saavatele õpilastele, mis on samad eritingimused, mis on samad, mis eelpool viidatud HARNO kodulehel olevad eritingimused.

Samas on probleemiks see, et eesti keele teise keelena eksami puhul on võimalused piiratud just olukordades, kus õpilase erivajadus seisneb tekstitöötluses, sh lugemises. Sellisel juhul võib eksamitulemust mõjutada mitte üksnes õpilase eesti keele oskus, vaid ka tema erivajaduse mõju kirjaliku teksti dekodeerimisele ja töötlemisele. Spetsiifilise lugemisraskuse ehk düsleksia puhul on kindel, et raskused avalduvad kõikides keeltes, nii õpilase emakeeles kui ka õpitavates keeltes. Samuti võib mõjutada tekstitöötlust ka aktiivsuse ja tähelepanuhäire ning ka muud neuroerisused, mis on meil kaasava hariduse kontekstis igapäevane ja tavapärane nähtus.

Leiame, et siinkohal vajab õiguslikku hindamist küsimus, kas võrdsed eksamitingimused tähendavad alati sisuliselt võrdseid võimalusi. Eesti keelest erineva emakeelega düsleksiaga õpilasele täpselt samade tingimuste kohaldamine nagu õpilasele, kellel lugemisprotsessiga seotud raskust ei ole, ei pruugi tähendada võrdset kohtlemist, kui ühe õpilase erivajadus loob eksami sooritamisel täiendava takistuse, mida teisel õpilasel ei ole.

Antud ajahetkel on meie eesti keelest erineva emakeelega tuge vajavad õpilased raske valiku ees: kas sooritada eesti keel emakeelena eksam (mis on oluliselt keerulisem ning sisukalt nõudvam, kuid kus saaks kasutada juhiste ettelugemise, materjalide ja täiendava juhendamise tuge) või sooritada eesti keele teise keelena eksam, mis on sisuliselt nende jaoks sisuliselt

jõukohasem, kuid kus puudub tugi, mis on näiteks õpilase spetsiifilist lugemisraskust arvesse võttes tema jaoks hädavajalik.

Probleem on seda olulisem, kuna eesti keele teise keelena põhikooli lõpueksam on seotud ka riikliku keeleoskustasemega. Kehtiva põhikooli riikliku õppekava kohaselt võib õpilane, kelle õppekeel ei ole eesti keel või kes õpib eesti keelt teise keelena, sooritada eesti keele eksami asemel eesti keele teise keelena lõpueksami, mis on ühitatud B1- või B2-taseme keeleoskusega. Seda enam on see olulisem kontekstis, kus õpilane on kohustatud edasi õppima ning kõik õpilased on kohustatud saavutama põhikooli lõpuks kindla keeletaseme. Üleminek eestikeelsele haridusele näeb ette seda, et ka vene keelt emakeelena kõnelevad noored saavutaksid kindla oskustaseme, kuid takistavaks teguriks võib osutuda nende hariduslik erivajadus.

Samas on eesti keele tasemeeksami süsteemis ette nähtud võimalus arvestada eksaminandi tervises seisundist või erivajadusest tulenevaid vajadusi individuaalselt. Selleks on vajalik teha komisjonile taotlus, mis läheb seejärel hindamisele ning üle vaatamisele. Seetõttu tekib küsimus, kas põhikooliealisel haridusliku erivajadusega õpilasel peaks olema oluliselt väiksem võimalus saada tema erivajaduse mõju tasandavaid mõistlikke kohandusi kui täiskasvanud eksaminandil?

Meie eesmärk ei ole taotleda eesti keele teise keelena eksamil piiramatute abivahendite kasutamise võimalust ega vähendada eksami sisulisi nõudeid. Oleme igati nõus, et eritingimusi peaks rakendama minimaalsel määral, et õpilane saaks enda keeletaset võimalikult hästi näidata. Küsimus on selles, kas õiguslik raamistik võimaldab individuaalselt hinnata, milline kohandus eemaldab erivajadusest tuleneva takistuse? Peame oluliseks, et HEV-õppuri lõpueksami tulemus peegeldaks võimalikult hästi tema tegelikke teadmisi ja oskuseid, mitte seda, kuidas ta tuleb kohandusteta õpikeskkonnas toime tegevustega, mis tema erivajadusest tulenevalt on talle rasked.

Sellest tulenevalt on meil järgmised küsimused:

1. Kuidas kehtiv eesti keele teise keelena põhikooli lõpueksami eritingimuste regulatsioon tagab haridusliku erivajadusega õpilastele põhiseadusest tuleneva sisulise võrdsuse, ka nendele õpilastele, kes kõnelevad eesti keelest erinevat emakeelt?

2. Millistel juhtudel on võimalik hinnata eritingimuste rakendamist individuaalselt, et hinnata, kas konkreetne kohandus vähendab õpilase erivajaduse mõju või "aitab" teda ebavõrdselt eksamiolukorras?
3. Kas sellises kontekstis võib teatud juhtudel olla põhjendatud näiteks teksti(de) ettelugemine raske düsleksiaga õpilasele, kui eksami eesmärgiks ei ole konkreetse õpilase lugemisoskus hindamine?
4. Kuidas tagab võrdsed võimalused praegune erinevus põhikooli eesti keele teise keelena lõpueksami ja täiskasvanute eesti keele tasemeeksami kohanduste vahel? Mil määral on see inimlik erivajadustega õpilaste toimetuleku vaatest, seda eriti olukorras, kus õppimiskohustus kehtib neil täiskasvanuks saamiseni?
5. Eksami eristuskiri määrab eksami korraldamise ja sooritamise tingimused, millest kool peab eksami läbiviimisel lähtuma. Kuidas on koolil võimalik neid nõudeid täita, kui eristuskirjad sisaldavad meie hinnangul nii sisemisi vastuolusid kui ka vastuolusid kehtivate õigusaktidega? Selline olukord ei taga piisavat õigusselgust ega võimalda koolil üheselt mõista, millistest nõuetest tuleb lähtuda. Palume selgitada, kuidas peab kool kirjeldatud vastuolude korral toimima.
6. Kui siiski eesti keele teise keelena eksamil ei ole võimalik rakendada enam kui kolme eritingimust (lisaaeg, eraldi ruumis tegemise võimalus ning puhkepausid), siis mis on soovitusel mitmekeelsete HEV-õppurite jaoks, mis meie õigusruumi sobituks? Kas õpilase toevajadusest lähtuvalt oleks mõistlikum sooritada mitmekordselt keerukam eesti keel emakeelena eksam, kus on lootust täiendavate eritingimuste osas (mida näiteks eesti keelt kõnelevad düsleksiaga õpilased saavad)? Või oleks mõistlikum minna proovima eesti keelt teise keelena eksamit, lootuses, et ehk imekombel just selle eksami ajal antud õpilase erivajadus ei ilmne?

Anneli Vösandi

+372 52 62 973

anneli.vosandi@avatudkool.ee